

Schweitzerova úcta k životu [19. března 1965]

Svou myšlenku „úcty k životu“ vyslovil Albert Schweitzer veřejně poprvé ve Švédsku, kam byl pozván arcibiskupem Nathanem Söderblomem krátce po 1. světové válce (o vánocích 1919). Mimo jiné přednášel Schweitzer na upsalské universitě svou kulturní filosofii, kterou pak v roce 1923 – v témž roce, kdy na stejné téma přednášel také v Praze – vydal knižně. Ve druhém svazku tohoto díla, které nazval „Kultura a etika“ (a který vyšel v létě téhož roku), vyložil svůj pokus, založit na myšlence úcty k životu celou etiku, celou mravnost i učení o mravnosti. – Nechceme-li jen rozmnožovat chvalozpěvy na tuto často už téměř legendární postavu, nezbyvá nám, než se pokusit co nejlépe porozumět Albertu Schweitzerovi jako skutečné postavě uprostřed evropských a světových dějin z počátku století.

A proto nemůžeme pominout okolnosti, které tvořily pozadí jak onoho známého Schweitzerova rozhodnutí, vzdát se akademické a muzikantské kariéry a odejít do pralesa léčit černochoy, tak i jeho pokusu o založení etiky a celé kultury na novém, univerzálním, ne už jen pro křesťany, ale pro všechny lidi platném základě.

V poznámce na počátku prvního dílu své „Kulturní filosofie“ uvádí Schweitzer, že první nápady a rozvrh díla jsou už staršího data, že sahají až do roku 1900; podrobně bylo dílo vypracováno v letech 1914–1917 v africkém pralesu. V důsledku války, která dolehla i do tak vzdálených končin, musel Schweitzer jako Alsasan, tedy Němec, upustit od veškerého styku s bělochy i černochoy a byl jakožto válečný zajatec internován se svou ženou na lambarenské misijní stanici (kolonie tenkrát patřila Francii).

Citát str. 120-121. (Z mého života a díla.)

V Epilogu své knihy „Z mého života a díla“ čteme: citát str. 176.

Myslím, že tuto stránku Schweitzerova pohledu na dobu, v níž žije a pracuje, nesmíme ztrácet z očí při rozpoznávání motivů jeho odvratu od universitní dráhy. Schweitzer píše (Ž+D) str. 74), že už za jeho studentských let mu připadalo nepochopitelné, že by směl žít v štěstí, když viděl kolem sebe tolik lidí zápasících s utrpením a starostmi. Již ve škole jej dojímal, když nahlédl do smutných rodinných poměrů některých kamarádů ze třídy a srovnával s tím přímo ideální rodinné poměry, v nichž žil on se svými sourozenci na günsbašské faře. Na universitě, ve svém štěstí, že může studovat a něco dokázat ve vědě a umění, musil stále myslet na ty, jimž to hmotné důvody nebo zdraví nedovolovaly. A tak jej jednoho dne na jaře 1886 přepadla myšlenka, že toto své štěstí nesmí přijímat jako něco samozřejmého, nýbrž že za to musí zase něco dávat. A tak se rozhodl, že až do svého třicátého roku se bude pokládat za oprávněna žít vědě a umění, ale že potom se musí zasvětit nějaké bezprostřední lidské službě. Píše, že jej velmi zaměstnávala otázka, co pro něho znamená slovo Ježíšovo: „nebo chtěl-li by kdo duši svou zachovati, ztratí ji; pakli by kdo ztratil duši svou pro mne a pro evangelium, tenť ji zachová“. Nyní to tedy věděl. A vedle vnějšího štěstí měl, jak říká, nyní také štěstí vnitřní. Zatím nevěděl, jakého druhu to bude působnost, jíž se oddá; rozhodnutí padlo teprve po 8 letech (na podzim 1904).

Podívejme se na tato Schweitzerova slova bez jakékoli zaujatosti pro jeho rozhodnutí nebo proti němu. Schweitzer dosáhl doktorátu z filosofie r. 1899 a o rok později vykonal licenciátní zkoušku z theologie. Po dalších dvou letech se habilitoval jako soukromý docent theologie na strassburské universitě, když

předtím mu profesor Ziegler doporučoval, aby se habilitoval jako soukromý docent filosofie. A za dva roky se Schweitzer rozhoduje znovu začít studovat, tentokrát medicinu, aby mohl po dosažení třetího titulu odjet do Afriky. Není pochyby, že v jeho případě šlo o život mimořádně úspěšný; ve třiceti letech dosáhl úspěchů, jakých jiní dosahují na konci života. Toto štěstí však Schweitzera jenom těšilo, ale plně jej neuspokojovalo. Jak jsme viděli, bylo to pro něho jenom vnější štěstí, ale chybělo mu to, čemu říká „štěstí vnitřní“. Povolil sám sobě lhůtu, v níž může tohoto vnějšího štěstí užívat; cítíme, jako by svou universitní kariéru anebo své úspěchy umělecké považoval téměř za luxus, za nezasloužené výhody, které je třeba něčím vyvážit a splatit Schweitzera vůbec nenapadá, že by mohl „něco dávat“ také jako theolog, filosof, umělec, respektive že by to, co by takto dával, mělo dostatečnou váhu, aby mohlo splatit ono nezasloužené štěstí, které mu poskytovala práce právě tohoto druhu. Pochopte, prosím, dobře: ani na chvíli mi nenapadá Schweitzerovi vytýkat, že mu něco takového nenapadlo; ostatně právě jeho příbuzní a přátelé jej přesvědčovali o nesmyslnosti jeho počínání a říkali, že chce zakopat svěřenou hřivnu a lichvařit s falešnou. Doporučovali mu, aby působení mezi divochy přenechal těm, kteří tím nezanedbají své dary a vědomosti vědecké a umělecké (Ž+D 77). Velmi chápu Schweitzerův povzdech, co vůbec tenkrát vytrpěl jen proto, že tolik lidí se pokládalo za oprávněny, aby násilně vyráželi dveře a závory jeho nitra (78). V žádném případě nechci dělat něco podobného dnes, po tolika letech. A přece tu zůstává fakt, ovšem duchovní fakt, že Schweitzer našel řešení svého niterného konfliktu, sváru v hlubinách vlastní duše jinde, než na té cestě, po níž se v mládí vydal, jinde než v theologii, ve filosofii, v umění. Schweitzer vzpomíná, jak mu v oněch mnohých diskusích tehdy bylo nápadné, jak vzdálená byla lidem, kteří platili za dobré křesťany, myšlenka, že odhodlání sloužit lásce, hlásané Ježíšem, může člověka vyšinout z jeho dráhy – ač přece v Novém zákoně o tom čtli a tam se jim to zdálo docela v pořádku. Jak bychom mohli přeslechnout v těchto slovech ono přímo nevyslovené, ale přece plně přítomné nižší hodnocení theologie a filosofie, jakési relativisování myšlenkového úsilí, které je postaveno na jednu stranu, zatímco na druhé straně stojí služba lásky. Rozumějme: tady nejde o to, že službu lásky nelze nahradit nějakým filosofováním o lásce k bližnímu nebo theologii lásky k bližnímu, tedy praxi pouhou teorií, skutečné děláni pouhým myšlením. To je příliš samozřejmé a my bychom si zavřeli cestu k pochopení Schweitzerovy životní orientace, kdybychom jeho rozhodnutí rozuměli jen takto ploše a zjednodušeně. Jde o to, že Schweitzer nenašel oporu pro své rozhodnutí a pro svůj program v samotné filosofii a v samotné theologii, ale že se rozhodl jaksí na jiné rovině, bez jejich pomoci a prostřednictví. To je právě bod, který mně na celé věci připadá nejvýznamnější a nejpozoruhodnější.

Schweitzer totiž vůbec nepochyboval o filosofii nebo theologii vůbec, všeobecně. Naopak v téže knize, odkud jsem dosud tolik citoval, píše: Stojím a pracuji tedy ve světě jako člověk, jenž myšlením chce lidi učinit niternějšími a lepšími, atd – viz str.176.

A dále: Odvažuji se říci našemu pokolení, aby si nemyslilo, že je s racionalismem hotovo; nakonec nezbude, než aby se toto pokolení svěřilo novému racionalismu, hlubšímu a schopnějšímu než byl předchozí, a aby v něm hledalo svou záchranu. Zřící se myšlení, to znamená duchovní bankrot. (A potom velká pasáž o skepticismu – 178.)

A Schweitzer říká: V této době, která všecko racionalistické a svobodomyšlné považuje za směšné, méněcenné, zastaralé a již dávno překonané a posmívá se dokonce i nezadatelným lidským právům, jež byla prohlášena v 18. století, vyznávám já o sobě, že jsem z těch, kdož důvěřují v rozumné myšlení. (178) Podceňováním myšlení ztratilo naše pokolení smysl pro pravdivost a s ním i

smysl pro pravdu. Proto se mu dá pomoci jen tím, že se dá na cestu myšlení zase znova přivést. Protože mám tuto jistotu, vzpírám se proti duchu času a s důvěrou přijímám osobní odpovědnost za to, že spolupůsobím k tomu, aby oheň myšlení byl znovu rozdmýchán. (179)

Tato slova byla ovšem napsána až v roce 1931. Nicméně je tomu přece jenom tak, že Schweitzer je píše nikoli v protivě ke svým dřívějším názorům, ale jako jejich závěr, jejich vyvrcholení, jako odkaz vlastních zkušeností a výsledek probojovaného vnitřního zápasu, který má od počátku svou logiku. A tak Schweitzerův odchod do Afriky – nyní to už vidíme docela jasni – naprosto neznamena odvrát o rozumu, od myšlení, od theologie a filosofie, ale je součástí nové celoživotní Schweitzerovy orientace, tedy i orientace rozumové, myšlenkové, filosofické. Je příznačné, že Schweitzer přijíždí do Lambarene v březnu 1913 a již v srpnu 1914, jakmile je v důsledku války internován, začíná psát svou Kulturní filosofii (a dá této práci přednost před dokončením své práce o Pavlovi). A vlastní, nejvlastnější pohnutkou a současně vážným, až propastně vážným pozadím této činnosti, těchto Schweitzerových úvah byla válka, které Schweitzer rozuměl jako následku kulturního úpadku. Problém kultury tedy v důsledku hroživých okolností zatlačil do pozadí theologii. Muž, jemuž mnozí vytýkali, že je desertér, který zběhl od svých kulturních úkolů, věnuje měsíce a roky své internace problému kultury, hledá její etický základ a domnívá se, že jej nachází právě v oné úctě k životu. Musíme tedy – jinak není možno – Schweitzerův odvrát od universitní kariéry, od dráhy docenta theologie chápat jako jeho rozchod s určitou teorií, jako soud nad tou theologií a tou filosofií, kterou poznal zblízka, a soud nad tou společností, která se s touto theologií a filosofií spokojovala. Nemůžeme zabíhat dnes do podrobného líčení, jaká to byla filosofie a jaká to byla theologie, kterou Schweitzer shledal tak lehkou, že ji opustil. Výrazným poukazem nám může být Schweitzerovo zkoumání dějin ježíšovského bádání, jehož závěrem je zjištění, že skutečný, historický Ježíš působí na nás dodnes mnohem silněji a bezprostředněji, než jak se nám jeví v dogmatu a v dosavadním bádání. (Ž+D 53) Opět to naprosto neznamena odmítnutí všeho myšlení, teoretických formulací (např. dogmatických) nebo vůbec bádání. Jde mu o to, že Ježíšovo náboženství lásky nelze v té světonázorové formě, jak je najdeme u samého Ježíše, prostě a beze všeho přijmout, ale že je musíme přenést do představ svého novodobého světového názoru. Nejde totiž o to, který světový názor je svými představami přijímá – to je zcela relativní. Jedině rozhodující jest, jak velikou moc má nad lidmi duchovně-etická pravda, která je v něm od počátku obsažena. (51; 51-2.)

[Mělo být předneseno na ekumenickém shromáždění, pořádaném ekumenickým a mírovým odborem pražského seniorátu na Vinohradech, dne 19. 3.1965. Nekonal se. Nedokončeno – KCT nepovolil téma – spíše však osobu [?]]